

Новик І. М., викладач кафедри педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ДІАГНОСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностичної діяльності; висвітлено основні ідеї провідних педагогів і психологів щодо підготовки педагогів до діагностування пізнавальних інтересів.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи, педагогічна діагностика, діагностична діяльність.

Постановка проблеми. Національною доктриною розвитку освіти України визначено мету державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає у створенні сприятливих умов для розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України, а підготовка педагогічних і науково педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення визначено важливою умовою модернізації освіти.

У сучасних умовах реформування освіти проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностичної діяльності є особливо актуальною та своєчасною. З урахуванням суспільних потреб професійна діяльність учителя початкової школи полягає не лише в передачі знань, формуванні умінь і навичок, а має ґрунтуватися на засадах педагогічної діагностики, яка дає змогу досконало вивчати особистість учня, забезпечувати оптимальні умови для навчання і виховання, враховувати індивідуальні потреби, турботу про психічне та фізичне здоров'я вихованців.

Теоретичні основи професійної підготовки педагогів у вищому навчальному закладі, в тому числі й професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, розглядаються в наукових працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленка, О. Савченко, С. Сисоевої, О. Сухомлинської, Н. Тализіної, Л. Хомич, Л. Хоружої та інших учених. Теорію та зміст основних концепцій педагогічної діагностики розкрито в працях А. Белкіна, К. Ингенкампа, В. Кірсанова, С. Мартиненко, І. Підласого, а застосування діагностування у педагогічному процесі висвітлюється в науковому доробку В. Галузинського, В. Козакова, О. Кочетова, О. Мельника. Методики діагностики навчальності учнів молодшого шкільного віку розглянуто в дослідженнях Н. Бібік, Н. Виноградової, Л. Занкова, О. Савченко. Розвитку пізнавальних інтересів дітей як психолого-педагогічній проблемі присвячено

праці Ю. Бабанського, Н. Бібік, Е. Голанта, М. Данилова, Л. Лохвицької, Н. Менчинської, Н. Морозової, П. Підкасистого та інших учених.

Метою статті є розкриття теоретичних основ професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностичної діяльності; висвітлення основних ідей вітчизняних і зарубіжних учених щодо змісту та технологій педагогічної діагностики та діагностичної діяльності вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих учителів початкової школи, здатних забезпечувати гармонійний розвиток дитини, формувати ключові та предметні компетенції молодших школярів, закладаючи водночас міцний фундамент для їх подальшого навчання, виховання й розвитку.

Професійна підготовка майбутніх учителів в умовах вищого навчального закладу набуває першочергового значення, необхідно якнайшвидше створити оптимальні умови для організації діагностичної діяльності майбутнього педагога. Особливої ваги це набуває в підготовці вчителів початкової школи, оскільки, отримавши освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», «спеціаліст» або «магістр», педагог має знати наукове підґрунтя педагогічної діагностики, розуміти її функціональні особливості, вміти вправно застосовувати з метою отримання прогнозованих позитивних результатів навчання й виховання молодших школярів, які щойно прийшли з дошкільного навчального закладу.

Теоретичними основами професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи перш за все є нормативно-правові документи, а саме: закони України «Про освіту», «Про середню загальну освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти та Державний стандарт початкової загальної освіти. Як засвідчив проведений аналіз, у Законі України «Про освіту» зазначено, що «вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей» [2, 19]. Закон України «Про вищу освіту» передбачає «створення всіх відповідних умов для самореалізації та самоствердження особистості, забезпечення потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях» [2, 31]. У цьому контексті виникає потреба у підготовці спеціалістів, здатних забезпечити соціальне замовлення та потреби суспільства.

У науковій літературі авторами професійно-педагогічна підготовка розглядається як система взаємопов'язаних і взаємодіючих структурних і функціональних компонентів, сукупність яких забезпечує достат-

ній рівень готовності студентів до майбутньої професійної діяльності (Ю. Бабанський, В. Бондар, М. Вашуленко, С. Сисоєва, Л. Хомич).

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає визначення поняттю «підготовка» як «дії за значенням підготувати; запас знань, навиків, досвід тощо, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [1, 767].

Нами встановлено, що педагогічна діяльність і діагностична діяльність перебувають у тісному зв'язку. Як відомо, будь-якому педагогічному втручання (навчання або виховання) має передувати діагностика, тому кожен учитель зобов'язаний володіти педагогічною діагностикою. Варто підкреслити, що кожному майбутньому вчителю початкової школи необхідно пам'ятати, що саме дитина шести-семи років, яка щойно прийшла з дошкільного навчального закладу, є головною цінністю педагогічної взаємодії, тому в процесі організації шкільної життєдіяльності необхідно створювати сприятливі умови для повноцінного розвитку та саморозвитку особистості, цілеспрямовано формувати ціннісні знання школяра. Для забезпечення цих умов слугує педагогічна діагностика, яка покликана оптимізувати процес індивідуального навчання, забезпечити безболісне переведення дитини з дошкільного навчального закладу до школи. Діагностування знань, умінь і навичок дітей є засобом управління їхньою навчальною діяльністю, що дозволяє постійно удосконалювати та оптимізувати педагогічний процес.

На сучасному етапі розвитку науки термін «діагностика» вживається як у педагогії, так і у психології, медицині, тому існує безліч його тлумачень. Так, «Термінологічний словник з педагогіки» визначає діагностику як компонент структури освітньої програми, що полягає в корекції педагогічного процесу [9]; у «Словнику іншомовних слів» діагностика (від грец. *diagnostikos* — здатний розпізнавати) — це «вчення про методи і принципи розпізнавання хвороб і встановлення діагнозу; процес встановлення діагнозу» [8, 377].

Інтегрований термін «педагогічна діагностика» вперше було запропоновано німецькою вченою К. Інгенкамп, яка розглядає її як «умову оптимізації процесу індивідуального навчання; як засіб забезпечення точного визначення результатів навчання і як допомогу у виборі учнями спеціалізації навчання» [3, 9]. К. Інгенкамп обґрунтувала різницю між педагогічною діагностикою та психодіагностикою. За її твердженням, педагогічна діагностика ніколи не була лише виконавцем, який на замовлення досліджує клієнтів, зазначає їх ознаки, а потім передає отримані дані замовникові. Психологія зорієнтована на процес пізнання в певній сфері, а педагогіка є теоретичним підґрунтям практичної діяльності.

Під поняттям «діагностична діяльність» К. Ингенкамп розуміє процес, під час якого, дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, вчитель спостерігає за учнями і проводить анкетування, обробляє дані спостережень і опитувань, повідомляє про отримані результати з метою характеристики поведінки, пояснення її мотивів чи передбачення поведінки в майбутньому [3, 8]. Окрім методів і прийомів проведення діагностування, інтерпретації отриманих результатів, учитель має володіти й прогностичними вміннями.

С. Мартиненко зазначає, що «педагогічна діагностика є провідним компонентом професійної діяльності, що має на меті її діагностичний супровід, який охоплює сукупність засобів вивчення індивідуальних особливостей навчання, виховання і розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу» [5, 15].

Розглядаючи діагностичну діяльність учителя початкової школи, дослідниця звертає увагу на те, що ця діяльність «полягає у розпізнаванні якостей, характеристики і стану всіх складових педагогічного процесу, що допоможе вчителю знайти педагогічне рішення у відповідній ситуації» [7, 15–16].

Сутність педагогічної діагностики (за О. Кочетовим) полягає у вивченні результативності навчально-виховного процесу в школі на основі змін у рівні вихованості та освіченості учнів, а також зростанні педагогічної майстерності вчителів [7, 7]. На думку В. Кірсанова, педагогічна діагностика дозволяє виявляти інтенсивність розвитку дитини, її схильності і здібності, а при відставанні в навчанні чи за наявності проблем виховного характеру — з'ясувати їх причини [4, 164–165].

Діагностична діяльність учителя базується на педагогічній діагностиці. Схематично цей процес можна відобразити таким чином: педагогічна діагностика пов'язана з діагностичною діяльністю вчителя, який проводить діагностику учнів та встановлює педагогічний діагноз (К. Ингенкамп, О. Кочетов, С. Мартиненко, О. Мельник) (схема 1).

Схема 1. Процес діагностичної діяльності учителя

О. Мельник діагностичну діяльність тлумачить, як «свідому, цілеспрямовану активність, спрямовану на виявлення стану, рівня розвитку, змін суб'єктів педагогічного процесу з метою прогнозування навчованості та вихованості учня і колективу, розроблення стратегії, добір необхідних методів і засобів організації педагогічного процесу» [6, 4].

Варто зазначити, що діагностична діяльність учителя початкової школи має бути спрямована на діагностування пізнавальних інтересів молодших школярів, які виступають як засіб залучення до навчання, засіб активізації мислення дітей, який змушує переживати і захоплено працювати (А. Архипов, Н. Беляєва, Н. Бібік, М. Морозов, Н. Морозова). Наявність інтересу в дітей молодшого шкільного віку до процесу пізнання дозволяє їм бути суб'єктом навчання, легко орієнтуватися в сучасному світі. Неодмінною характеристикою готовності дитини до навчання в школі є наявність інтересу до знань, а також здатність до довільних дій. Ці здібності й уміння формуються з міцних пізнавальних інтересів, тому досить важливо вчасно помітити ці інтереси у молодших школярів, що є запорукою майбутнього успішного навчання. З урахуванням цього, діагностична діяльність вчителя початкової школи є важливим інструментом психолого-педагогічного вивчення особистості дитини, рівня її навченості та вихованості, прогнозування динаміки розвитку дитини та професійного самовдосконалення педагога, чинником підвищення ефективності педагогічного процесу.

Згідно із цими науковими підходами щодо педагогічної діагностики та діагностичної діяльності учителя початкової школи доведено, що для ефективного вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів, виявлення і визначення рівня їхньої загальної освіти, педагогу необхідно мати відповідні знання, уміння та навички: вміти спостерігати й аналізувати явища; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок із уявою й інтуїцією тощо.

Підсумовуючи зазначене, педагогічна діагностика є складним елементом освітнього процесу, а діагностична діяльність вчителя — важливою умовою формування пізнавальних інтересів школярів, їхнього особистісного розвитку та зростання майстерності самого педагога.

Висновки. Таким чином, основними теоретичними положеннями підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностичної діяльності є нормативно-правові документи, в яких зазначено необхідність підготовки кваліфікованих фахівців; провідні ідеї науковців, які досліджували професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи до діагностичної діяльності. Звісно, наша стаття не розкриває сутність теоретичних основ професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностичної діяльності. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення завдань, функцій, критеріїв, принципів і методів діагностики; з'ясування умінь та навичок, якими необхідно володіти майбутнім вчителям початкової школи для діагностичної діяльності.

ДЖЕРЕЛА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. голов. ред. В. Г. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
2. Збірник нормативно-правових документів з питань вищої освіти / [уклад.: Т. Д. Іщенко, Н. А. Демешкант, Л. Л. Білан, М. П. Хоменко]. — К. : Аграрна освіта, 2006. — 365с.
3. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / Карлхайнц Ингенкамп ; [пер. с нем. Н. М. Рассказова]. — М. : Педагогика, 1991. — 240 с.
4. Кірсанов В. В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля : [моногр.] / В. В. Кірсанов. — К. : Альтерпрес, 2006. — 352 с.
5. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : автореф. дис. ...докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. М. Мартиненко. — К., 2009. — 47 с.
6. Мельник О. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичної діяльності : автореф. дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Мельник. — Запоріжжя, 2002. — 21 с.
7. Педагогическая диагностика в школе / [под ред. А. И. Кочетова]. — Минск : Народная асвета, 1987. — 223с.
8. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с.
9. Терминологический словарь по педагогике [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.nlr/cat/edict/PDict/>

В статье раскрыты теоретические основы подготовки будущих учителей начальной школы к диагностической деятельности; отражены основные идеи педагогов и психологов относительно подготовки педагогов к диагностированию познавательных интересов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы, педагогическая диагностика, диагностическая деятельность.

The article explores the theoretical bases for training primary school teachers to diagnostic activity; highlights the basic ideas of educators and psychologists for preparing educators for diagnosing cognitive interests.

Key words: training of future primary school teachers, pedagogical diagnostics, diagnostic activities.